

HEYKELTIRAŞ MEHMET AKSOY'UN ÇALIŞMALARINDA ANNE ARKETİPİ OKUMASI

Ayşe Begüm Tekay

Araştırmacı, begumtekay@gmail.com

Özet

Türkiye’de heykel sanatı deyince akla gelen isimlerden bir tanesi de şüphesiz Mehmet Aksoy’dur. Cumhuriyetle birlikte gelişmeye başlayan heykel sanatında çeşitli konular işlenmiş olsa da Anadolu’nun geçmişine baktığımızda efsanelerle dolu olan tarihimizde bu temalara anıtsal boyutlardaki heykel çalışmaları ile yer veren sanatçılarımızın başında Mehmet Aksoy gelmektedir. Aksoy’un sanat yaşamı boyunca ürettiği heykeller çeşitli konulara eşlik etmekle birlikte Anadolu kültürünün bir parçası haline gelmiş olan Kibele, sanatçının çalışmalarıyla günümüzde tekrar görünürlük kazanmıştır. Aksoy çalışmalarında doğanın kutsallığına dikkat çekerek, doğaya ait izleri Kibele’den, Şahmeran’dan yola çıkarak, şaman kültürünün de izlerini sürerek heykellerini ortaya koymuştur. Günümüzde sanatın üretim biçimini ele aldığımızda disiplinler arası bir yaklaşım görüyoruz. Bu yaklaşımlardan birinin de psikoloji olduğu söylenebilir. Psikoloji bilim dalında bulduğu birçok kavramla, teoloji, etnografya, edebiyat ve güzel sanatları etkileyen Carl Gustav Jung, analitik psikoloji kuramını geliştirmiştir. Kişisel bilinçdışı ve kolektif bilinçdışı olarak incelenen analitik psikoloji, kişinin farklı yönlerinin bütünleştiği bir enerjiyi tanımlama çabasıdır. Carl Jung’un arketip kavramı analitik psikoloji içerisinde kendine yer bulur ve Platon’un ideasıyla benzer bir kavramdır. Aksoy’un mitolojik yaklaşımlarla kendi tarzını ortaya koyduğu çalışmaları anne arketipi üzerinden yola çıkarak örneklendirilmiştir. Sonuç olarak sanatçının çalışmaları analitik psikolojinin şablonları doğrultusunda çözümlenmeye çalışılarak, sanatın çok disiplinli bir etkinlik olduğunun kanıtlanması denmiştir.

Anahtar Kelimeler: Jung, arketip, anne arketipi, heykel, Mehmet Aksoy

MATERNAL ARCHETYPE ANALYSIS IN THE WORK OF SCULPTOR MEHMET AKSOY

Abstract

Mehmet Aksoy is undoubtedly one of the leading sculpture artists in Turkey. Even though several subjects have been used about ancient Anatolian history in sculpture by many artists after the establishment of Turkish Republic, Mehmet Aksoy shines out as one of the most important sculpture artists who created monumental works. Cybele became an important figure among his other works of ancient Anatolian culture. He sculpted while pointing the sanctity of the nature from Cybele, Sahmeran and tracking the shamanic culture. An interdisciplinary approach may be seen from making of art. Psychology is one of them. Carl Gustav Jung improved the analytic psychology model with many notions he encountered while affecting theology, ethnography, literature and fine arts. Analysed as personal unconscious and collective unconscious, analytic psychology tries to define an energy in which different sides of personality unites. Archetype model of C.Jung is in the analytic psychology and it is similar to Platon’s ‘idea’ model. Aksoy’s individual works which are covered with mythological patterns are exemplified from maternal archetype pattern. In conclusion art’s interdisciplinary approach is tried to be proved while Aksoy’s works are analyzed towards analytical psychology’s patterns.

Keywords: Jung, archetype, maternal archetype, sculpture, Mehmet Aksoy

Mehmet Aksoy

Mehmet Aksoy 1939 yılında Hatay ilinde doğmuştur. Türkmen bir ailenin yedi çocuğundan birisidir. Aksoy Türkiye’de ve Almanya’da tanınmış bir sanatçıdır, iki ülkede de açık alanlarda heykelleri mevcuttur. Mehmet Aksoy yaşadığı ülke olan Türkiye’de sanatını ortaya koyarken çeşitli zorluklar yaşamıştır. Bu zorluklar, heykel sanatının kamusal alanlarda konumlandırılmasının bürokratik sebeplerinden başlayıp, hükümetin ideolojik anlayışına kadar uzanabilir.

Sanatçı sanatının 50. Yılında çıkarmış olduğu kitabı Zamanın ve Mekanın Suretleri’nde kendinden bahsetmeden, önceliği annesinin yeteneklerine ve onu sanata yönlendiren öğretmenine yer vermiştir. Kendisinde ilk sanat bilincini ve hevesini uyandıran Nazmiye öğretmenini sevgi ve saygı ile anarak Aksoy’u köy enstitüsü değil de Akademi’ye yönlendirme konusunda babasını ikna edenin öğretmeni olduğundan bahsetmektedir. Bu durum Aksoy’un sanat hayatının temellerinin atılması konusunda önemlidir.

1960 yılında İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi’nin Resim bölümüne giren Aksoy daha sonra hocası Şadi Çalık’ın yönlendirmesi ile heykel bölümüne geçiş yapmıştır. Okulu bitirip akademide asistanlık yaptıktan sonra devlet bursu ile Londra’ya gitmiştir. O zamanlar yurtdışına giden hemen hemen her Türk sanatçısı gibi sanat şoku yaşayan Aksoy, kendi sanatına yön verme konusunda

İngiltere’de gezmiş olduğu müzelerin, dünya kültürünü tanımak açısından etkili olduğundan bahsetmektedir. İngiltere’de bulunduğu süreç boyunca Asur, Sümer, Hint, Afrika, Mısır sanatını anlayarak kendi ülkesindeki güzel sanatlar akademilerinde Anadolu kültüründen bahsedilmemesinden hoşnutsuz olduğunu belirtmiştir.

Sanat eğitime Berlin Güzel Sanatlar Okulu’nda devam eden Aksoy Batı Berlin’deki politik ve kültürel yaşamın aktif olarak içinde yer alarak hayat ve sanat arasındaki bağın ve toplumcu gerçekliğin kendindeki karşılıklarını bulmuştur. Buna örnek olarak 1979 yılına tarihlenen Türkiye heykelini gösterebiliriz. (Şekil 1)

Şekil 1: Mehmet Aksoy- Türkiye (1979)

Sanatın yaşamdan kaynağını alıp anlaşılması gerektiğini düşünen Aksoy sanatını uygularken de mağara resimlerinden başlayıp kadim kültürle uzanan süreçteki zengin mirasın karşılığını iyi ve doğru olanın, gerçeğin, günümüz toplumsal içeriğine en uygun biçimlerde geri kazandırılması bilinci ile üretimlerini gerçekleştirmiştir. Sanatçı toplumsal özü kavrama yolundaki adımları, kadim kültürlerin yaşam-sanat bağlantılarını inceleyerek gerçekleştirmiştir denebilir.

Arkaik figürleri günümüze çekme konusunda bozulan doğa insan ilişkilerini tekrar hatırlatma niyetinde olan Aksoy, doğanın kutsallığına da dikkat çekerek çalışmalarında doğaya ait izleri Anadolu kültürünün parçası haline gelmiş olan Kibele’ den, Şahmeran’dan yola çıkarak şaman kültürünün de izlerini sürmüştür.

Arketip Nedir?

Arketip kavramı İsviçreli psikiyatr Carl Gustav Jung tarafından tanımlanır. Analitik psikolojinin kurucusu olan Carl Jung Psikoloji bilim dalında bulduğu birçok kavramla, teoloji, etnografya, edebiyat ve güzel sanatları etkilemiştir. Bu kavramlar arasında ‘karmaşa’, ‘içedönük ve dışadönük’, ‘ben’, ‘gölge’, ‘arketip’, ‘kolektif bilinçdışı’, ‘anima’ ve ‘animus’ yer alır.

Jung’un Freud ile olan düşünsel yakınlığı analitik psikoloji kuramını geliştirmesinde etkilidir. Psikanalizde tanımlanan id, ego ve süper ego kavramları üzerine kurulan analitik psikoloji Jung’a göre üç bölümde ele alınır. Bunlar bilinç, kişisel bilinçdışı ve kolektif bilinçdışıdır. Jung, kişiliğin farklı yönlerinin bütünleştiği bir enerjiyi tanımlama çabasıdadır. Bu noktada kolektif bilinçdışını tanımlamak gerekli olacaktır. Kolektif bilinçdışı; Jacob Burckhardt’ın deyimiyle geçmişteki atalarımızın da dahil olduğu tüm nesillerin deneyimini kapsar ve her bireyde bulunan kişisel anıların dahil olmadığı ilksel simgelerden oluşmaktadır. Bu simgelerin kalıtım yolu ile bazı mitos ve efsanelerde, rüyalarda belirmesi dünyanın çeşitli yerlerinde aynı biçimlerde tekrarlanan motiflerle ilgilidir. Kişisel

anılarla ilgisi olmayan imgelere Jung arketip adını vermiştir. Aynı zamanda bu motifleri bilinçdışının baskın örnekleri olarak da tanımlar. (Jung, Analitik Psikoloji, 2006)

Kolektif bilinçdışı, insan türü olarak paylaştığımız tüm bilgileri içermektedir. Kişiliğin temelini oluşturan en etkili davranışlarımız buradan kaynaklanır. Hepimiz bu bilgiler ile doğarız. Bu bilginin bilinçte cereyan etmesi her bireyde birbirinden ayrı zaman ve mekanlarda gerçekleşebilir.

Arketip, antik çağda da kullanılan Platon'un ideasıyla benzer bir kavramdır. *“Örneğin, muhtemelen 3. yüzyıla ait olan Corpus Hermeticum' da Tanrı'nın, "ışık" fenomeninin öncesinde ve üstünde olan tüm ışıkların "ilk imgesi" olduğu düşüncesini ifade eder*” (Jung, Dört Arketip, 2015, s. 17). Evrendeki belli başlı değişmez sabit kurallar düşüncelerin nedenlerini ve şekillerini inşa ederler. Şekillenen her düşünce ve buna karşılık gelen biçimlerin, ‘şeylerin’ türevleri olduğu söylenebilir. Bu şeyler ilk imgeler olarak kolektif bilinçdışında kendine arketipler olarak yer bulurlar. Her bireyde bulunan en ilkel dürtülerimiz doğum, ölüm, açlık, cinsellik, irade, cesaret, üretkenlik niteliklerinin aktive olabilmesi arketipin bilinç düzeyine çıkması ile ilişkilidir.

Arketipler ortak tüm bilgi ve deneyimleri kapsadığı halde bireyin yetiştiği kültür, coğrafya vb. özelliklerden dolayı farklı şekillerde tezahür edebilirler.

Jung, arketiplerin kaynağını dinsel, mitsel öykülerde, rüyalarda, halk hikayelerinde, çeşitli sembollerde aramaktadır. Anne arketipini tanımlarken ise din tarihi kökenli bir kavram olan “büyük ana” kavramını ele alır ve bu kavramın ana tanrıça tiplerinin çeşitli yönlerini içerdiğinden bahsetmektedir. (Jung, 2015)

Jung'a göre *“Her arketip gibi anne arketipinin de sayısız tezahürü vardır... Kişisel anne ve büyükanne; üvey anne ve kayınvalide, ilişki içinde olunan herhangi bir kadın, örneğin sütanne ya da dadı, ata ve bilge kadın, daha üst anlamda tanrıça, özellikle de Tanrı'nın anası, Bakire Meryem (gençleşmiş anne olarak örneğin Demeter ve Kore), Sophia (anne-sevgili olarak, ayrıca Kybele-Attis tiplerine, ya da kız-[gençleşmiş anne]-sevgili); kurtuluş arzusunun hedefi (cennet, Tanrı krallığı, göksel Kudüs); geniş anlamda kilise, üniversite, kent, ülke, gök, toprak, orman, deniz ve akarsu; madde, yeraltı dünyası ve ay, dar anlamda doğum ve dölleme yeri olarak tarla, bahçe, kaya, mağara, ağaç, kaynak, derin kuyu, vaftiz kabı, kap biçiminde çiçek (gül ve lotus); büyümlü daire olarak (Padma olarak Mandala) ya da Cornucopiatypus (Bereket Boynuzu); daha dar anlamda rahim, her tür oyuk biçim (örneğin vida yuvası); Yoni; fırın, tencere; inek, tavşan, her tür yararlı hayvan”* (Jung, 2015, s. 21,22).

Jung bu simgelerin olumlu ve olumsuz bir anlam ifade edebileceğini söylerken anne arketipinin *“annelik”* ile ilgili olduğuna şu şekilde açıklık getirmiştir: *“...Dişinin sihirli otoritesi; aklın çok ötesinde bir bilgeliğe ve ruhsal yücelik; iyi olan, bakıp büyüten, taşıyan, büyüme, bereket ve besin sağlayan; sihirli dönüşüm ve yeniden doğuş yeri; yararlı içgüdü ya da itki; gizli, saklı, karanlık olan, uçurum, ölümler dünyası, yutan, baştan çıkaran ve zehirleyen, korku uyandıran ve kaçınılmaz olan”* (Jung, 2015, s. 22).

Bu bilgiler doğrultusunda anne arketipini tanımlarken anneye yansıtılan bu özelliklerin psikolojik yönlerini biraz daha açmak gereklidir. Mağara duvarlarına çizilen resimlerden mitsel, dinsel öykülere, ana tanrıça heykellerine uzanan, yaşam biçimlerimizi düzenleyen, yüzyıllar boyunca insanların yaşamlarında önemini sürdürmüş olan anne karakterinin, bu denli yaşam biçimlerimizde etkili oluşu muhakkak ki bir gereklilik ve ihtiyacın sebebidir. İhtiyaç karşılamak sadece biyolojik anlamda değil zihinsel anlamda da birtakım gelişmelere sebebiyet vermiştir ki etkisi günümüz insanının psikolojik, sanatsal, bilimsel gelişmelerine ön ayak olmuştur. Arkeolojik çalışmalara baktığımızda anne imgesinin çeşitli tasvirlerini Ana Tanrıça heykellerinde görebiliyoruz. İnsan tarih öncesi ve sonrasında algıladığı dünyayı ifade etme biçimini çeşitli formlarla, simgelerle, soyut resimlerle aktarmıştır. Dünyanın çeşitli yerlerinde görülen biçim dilinin farklılıkları bize aynı bilginin nasıl farklı şekillerde algılanabileceğini de aktarmaktadır.

Jung Ana Tanrıça inancının bireysel insan bilincinin oluşmasında etkili olduğunu savunarak bunu arketipler bağlamında incelemiş ve bu bağlamın bir kısmını da anne kompleksi ile detaylandırıp araştırmıştır.

Anne kompleksi (karmaşası) denen durumun temelini anne arketipi oluşturmaktadır. Bununla birlikte bu kompleksin nedeninin salt anneden kaynaklanıp kaynaklanmadığı henüz yanıtlanabilmiş bir durum olmamakla birlikte Jung, deneyimlerinden yola çıkarak çocukluk nevrozlarında annenin daima etkin bir rol oynadığından bahsetmektedir. Anne ve çocuk arasındaki bu fanteziler çeşitli arketipler biçiminde kümelenerek çocukların rüyalarında korkutucu unsurlar şeklinde rol alırlar (Jung, 2015).

Anne kompleksi kız ve erkek çocukta farklılıklar göstermektedir. Jung, bu farklılıkların erkek çocukta tipik etkilerini eşcinsellik, Don Juanizm¹ ve bazen de iktidarsızlık olarak ileri sürmektedir. Her durumun anne ile ilişkili olmadığını tekrar hatırlatmakta yarar vardır.

“Anne kompleksinin oğul üzerindeki etkileri Kybele- Attis ideolojisinde görülebilir: kendini hadım etme, delirme ve erken ölüm” (Jung, 2015, s. 25).

Annelik içgüdüünün aşırı gelişmesinin olumlu karşılığı çağlar boyunca övgüler sunulan yüceltilmiş anne imgesidir. Bu imge eve dönüş, barınak, her şeyin başladığı ve bittiği uzun sessizlik olarak imgelenir (Jung, 2015). Anne olarak tüm canlılara yaşam yeri sunan ister insan ister farklı bir canlı, yaşam bütünlüğü içinde doğa ana ve tinsel ana imgelerini taşıyarak bunu yavrularına sunmaktadır.

Bilinçdışında var olan değerlerimizin orada gömülü kalmaması adına arketiplerin zorunlu olarak ortaya çıktığından söz edebiliriz. Tüm bu değerlerin bilinçdışında kaybolmuş olması ilk deneyimlerin de tüm gücünün kaybolduğu anlamına gelecektir. Sadece mantıklı olanın varlığına inanmak bir avantaj da sayılabilecekken aynı zamanda bir kısıtlamadır. Bir dinde, felsefede ya da bilim okulunda sunulan öğretilerin, kuramların, ilkeler bütünü şeklinde sunulması insanı olduğu gibi değil olmasını istediği gibi bir zihin haline sokacaktır (Jung, 2015).

Mehmet Aksoy’un Çalışmaları Ve Anne Arketipi

Arketipin çeşitli sembollerde, hikayelerde, karakterlerde tanımlanabilir yapısından yola çıkarak, anne arketipini örneklendirmek adına Aksoy’un çalışmalarında bu izlerin karşılığı aranacaktır.

Su simgesi anne arketipinin belirgin simgelerindendir. Birçok kültürde önemli yere sahip olan su motifi Aksoy’un işlerinde de sıkça kullandığı bir formdur. Suyun çeşitli özelliklerini heykellerinde kullanan sanatçı, transparan, akışkan, durgun, yansıtıcı etkileri özellikle Kibele serisinde sıklıkla kullanmıştır. Suyun hem kadınla, anne ile simgeleşmiş, bütünleşmiş hali hem de kültürümüzün oluşmasında büyük etkiye sahip Kibele formunun Aksoy’un çalışmalarında buluşması kolektif bilinçdışının bir yansıması olarak okunabilir.

Aksoy, Kibele Çeşmesi (Şekil 2) adlı çalışmasını tasarlarken dört farklı Kibele formu kullanmıştır. (Şekil 4,5,6,7) Bunların hepsi Kibele’nin farklı kişiliklerinin form bulmuş halleridir. Kibele’nin farklı kültürlerde de vücut bulmuş halini bereket, güzellik, koruyuculuk gibi kavramlarla sunmaya çalışmıştır.

Levent İş Kuleleri Kibele Çeşmesi (Şekil8,9) heykelinde ve Soyak Sitesi’ndeki İkinci Kibele Çeşmesi heykelinde suyun özelliklerini kullanan sanatçı bunun gerekliliğini şu şekilde ifade eder:

¹ Don Juan ismi mecazi olarak "zampara" anlamında kullanılır.

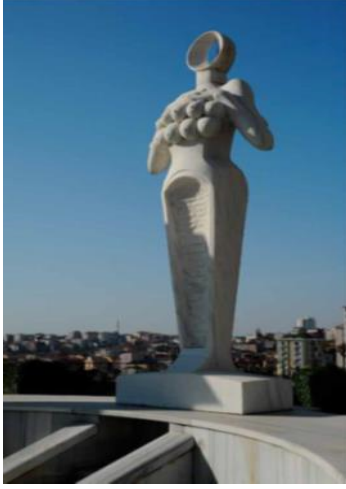

Şekil 2: Soyak Kibele Çeşmesi, Mermer,2002

Şekil 3: Soyak Kibele Çeşmesi farklı görünüm

“Çeşmenin etrafında Kibele heykelleri yapma fikri ise şöyle doğdu: Anadolu’da çok eski medeniyetlere dayanan bir ana tanrıça kültü vardır. Bu kültü göre her şey veya her canlı; yaşar, ölür, yeniden doğar. Ayrıca ana tanrıça doğanın gücünü, üretkenliği, bereketi temsil eder. Koruyucudur...Her türlü doğa düşmanlığı ve doğaya karşı koymalar şiddetle cezalandırılır...İnsan doğa ilişkisi bozuldu, değer yargıları değişti, ana tanrıça parayla yer değiştirdi. İşte arkaik dünyaya ait bir mitosu günümüze çekip getirmemin sebebi bu. Suyun burada yaşamı, yaşamın devamlılığını çağrıştırmasını istedim. Suyun girdiği çeşitli halleri ve özelliklerini kullandım, su sesinin meditatif etkisinden yararlanmaya çalıştım” (Aksoy, 2012, s. 192).

Şekil 4: Ay Kız

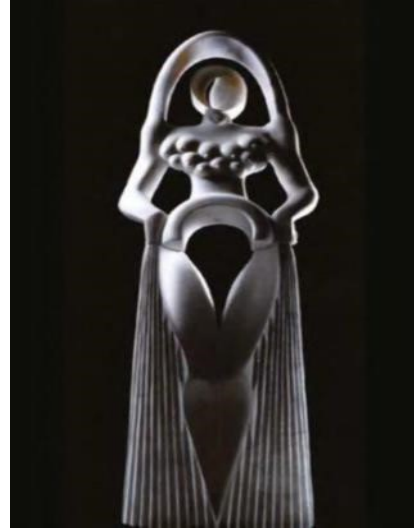
Şekil 5: Yıldız Başlı Kız

Yukarıdaki çalışmadaki Ay Kız (Şekil 4) Kibele'nin sembollerinden biri olan ay'dan esinlenerek yapılmıştır. Ay'ın bütün halleri kadınlığın farklı aşamalarını sembolize ettiği gibi üzerine koyduğu elleri ile göğüslerine işaret etmesi bereketin temsidir.

Yıldız Başlı Kız (Şekil 5) ile karın boşluğunda bir rahim vurgusu yaparak genç ve göğü temsil eden bir kadın formu yaratmıştır.

Şekil 6: Arı Kibele

Şekil 7: Güzel Kibele

Arı Kibele (Şekil 6) çalışkanlığı ile doğanın enerjisini temsil ederken, Güzel Kibele (Şekil 7) antikiteyi çağırarak estetik biçimlemeyi ve yine Kibele'ye özgü ay, bereketi temsil eden, çok memeliliği ile kadınlık ve annelik temsillerini ön planda tutan bir çalışmadır.

Mehmet Aksoy "Modern Heykel-Bellek ve Ölçek" sergisiyle ilgili düzenlenen bir söyleşide, çalışmalarını hakkında şunları ifade etmiştir: *"Üzerinde yaşadığım coğrafyanın geçmişi ve bugününü buluşturan büyük boyutlu heykeller ve anıtlar gerçekleştirdim. Doğurganlık ve bereket tanrısı Kibele'nin izini*

sürdüm ve Şahmeran'ın katilini betimledim. Mitoslarla, hayal dünyamı kendime özgü tarzda dile getirmeye çalıştım” (Uzun, 2019).

Şekil 8: İş Kuleleri Kibele Çeşmesi

Şekil 9: İş Kuleleri Kibele Çeşmesi (detay)

Kibele formlarının yanında yine kültürümüzde pek çok hikayeye, mite dahil olmuş olan kadın ile ilişkilendirilen yılan sembolü de Aksoy'un çalışmalarına ilham verir. (Şekil10 ,11) Çocukluğunun geçtiği Hatay'da yılan hikayeleri ile büyüyen sanatçı Şahmeran'dan Gılgamış' a, Adem ile Havva'dan, Hristiyanlıkta şeytan yerine konan yılanla kadar bütün dünya mitoslarında geçen yılanla ilgili hikayelerin kendini cezbedtiğini söyler (Aksoy, 2012, s. 261).

Şekil 10: Yılanlı Kibele1

Şekil 11: Sevişen Yılanlar

İnsanın günümüzde teknolojiye yenik düştüğünü belirten Aksoy kendimizle, vücudumuzla ilişkimizin azalmasından hoşnutsuzluğunu dile getirirken su, toprak, ağaçlar ve hayvanların da insan için anlamlı bir yanının kalmadığına değinerek bunun çözümünün kendimize dönmekte olduğunu vurgular. Bu düşüncelerden yola çıkarak sanatçı kendine dönmeyi, içindeki enerjiyi dışarı çıkarmayı Şaman kültürün izlerinde bulmuştur. Bu süreçte kendini fazlasıyla sorguladığını belirten Aksoy, Şamanın içindeki gizli gücü dışarı nasıl çıkardığını, nelerden yardım alıp nelere inandıklarını

peşinden giderek bu sorunun cevaplarını heykellerinde illüzyonlar yaratarak bulmaya çalıştığını belirtir. (Aksoy, 2012)

Kendine dönme eyleminin Jung'un belirttiği ben (kendi) arketipine karşılık geldiğini söyleyebiliriz. Bilinç ve bilinçdışına ait tüm yapıları içeren Öz (kendi) kavramını aynı zamanda evrensel bilinç olarak da tanımlayan Jung doğa ile olan ilişkimizi önemsememiz gerektiğini hatırlatır.

Kendi köklerine dönme deneyimini ve her şeyin merakla başladığını Aksoy şu şekilde ifade etmiştir:

“ Rasyonel dünya, teknoloji, insan, doğa, düşler, mitler ve ruhlar dünyası birbirlerini biçim bozucu aynalardan seyrediyor. İnsan artık zararlı. Oysa her insan biraz şamandır. Köklerinin dünyasına dönmek, onunla iletişim kurmak ister. Bazen, ellerimi ve gözümü yöneten güç kimin? Ellerime kim heykel yaptırıyor? Kim bu benim gözümle gören, sesimle şarkı söyleyen? Beynimin içinde konuşan ses de kim?... Her şey bence “anne bu ne?” sorusuyla başlıyor. Merak her kişide aynı değil. Kişinin yetenekleri doğrultusunda gelişiyor ve tutkuya dönüşebiliyor. Kromozomların spiraldeki farklı dizilişleriyle, benlikle, özle de ilişkilendirilebilir. Hatta her şey ana karnında belirlenmeye başlıyor denilebilir. “Ben insanım, gören, bilen... Daha doğmadan, annemin kollarında değilken, annemin içinde, karnundayken görmeye ve orada halkıma dair gerçekleri öğrenmeye başladım” diyor Oturan Boğa.

Şekil 12: Büyük Şahmeran, 2008, mermer- demir

Şekil 13: Ruh Taşıyıcısı, 2005

Şekil 14: Ak- Kara Şaman 2008

Halkıyla varlığını özdeşleştirmiş..., Sioux Kabilesi'nin ...Kızılderili kahraman şefi Oturan Boğa. Evet, her şeyin nüveleri orada, ana karnında atılıyor. Sonradan aile, sosyal durum, psikoloji, toplumsal etik, davranış biçimleri ve değer yargıları da etkili oluyor. Kişi bir biçim almaya, kendini, özünü ortaya çıkarmaya başlıyor. Bu birçok biçimde olabilir; negatif uyum, pozitif uyum ya da negatif karşı duruş, pozitif karşı duruş yoluyla. Burada uyum ya da karşı duruş derken; insan özüne dayalı değerlere uyumdan, onların seçilmesi ve daha üst düzeye taşınmasından ya da buna karşı durulmasından söz ediyorum” (Aksoy, 2012, s. 269,293).

Tüm bu ifadelerden sonra kendi olma durumunu, hayatta nasıl riskler alınarak toplumsal, bilimsel, kültürel değerler yaratılabileceğinin ve bunların nasıl bir kahramanlık öyküsüne dönüşebileceğinin örneklenmesini Aksoy, Hezarfen Ahmet Çelebi ile yapıyor. Bu örnekendirme aşama (kahraman) arketipinin de bir açıklaması sayılabilir:

“ Kahramanlık, kahraman olmak için yapılmaz. Öyle olduğun için, öyle olması gerektiğine tüm benliğinde, özünle inandığın için yapılır... Bütün bunlara rağmen ben, yıllarca çalışıp, deneyip yanılarak Galata Kulesi'nin üstüne çıkıp oradan aşağıya bakan Hezarfen'in kalp çarpıntılarını duyuyor,

korkusunu hissediyorum. Ölümden korkuyor, yok belki daha çok başaramamaktan... “Başarmalısın!” diyor kendi kendine “Başarmalısın, atla aşağı, Boğaz’ın maviliklerine doğru orası seni uçurur...” Ve atlıyor... Varlığıyla uçuş fikri bir olmuş artık, korku yok.... Eğer bugün...kolumuz kanat olmuşsa, gözlerimiz oturduğumuz yerden bütün dünyayı görüyor, kulaklarımız seslerini işitiyorsa bu, Hezarfen gibi kahramanların sayesinde... benim kahramanım O” (Aksoy, 2012, s. 293,300).

Anne arketipinin aşama (kahraman) arketipi ile yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Kişinin dönüşümüne yardımcı olan her kahraman ile anne arketipinin ilişkisi kurulabilir. Çünkü aşama arketipi de anne arketipinin ayrılma, aşama ve dönüş biçimlerinde etkilidir ve kişinin kendi mitini oluşturmada büyük payı vardır.

“Aşama arketipi, psişenin (yani kişinin tümünün) geçirdiği gelişmeleri sembolize eden bir arketiptir. (Neumann, 1963). "Ayrılma-aşama-dönüş" şeklinde formüleştirebileceğimiz bu arketipe monomitos, ya da kahraman mitos denir. Bulunduğu mekandan ayrılarak çok uzaklara giden ve aşama geçirdikten sonra geri dönen bir kahramanın öyküsüyle, insanlığın evrensel bir tutkusu dile getirilmektedir. Bu tutku, insanın kendini geliştirme ve ruhsal dünyasını zenginleştirme arzusudur. Monomitos motifindeki kahraman, belli bir yerde, belli bir kişi değildir; her yerde herkeştir.” (Dökmen, 1988)

Şekil 15: Hezarfen Ahmet Çelebi Anısına

Aşama arketipinin ortaya çıktığı hemen her masalda, bu arketiple ilgili olarak beliren bir başka arketip daha vardır ki, bu da "yüceana" (great mother) arketipidir. Monomitosdaki kahraman, gittiği uzak ülkede bir kadınla karşılaşır. Bu kadın güçlü bir kişidir; kraliçe, tanrıça ya da peri görünümündedir. Kahramanın geçireceği aşamada yüce-ana, çok önemli bir rol oynar (aktaran (Neumann, 1963); alıntılan (Dökmen, 1988)).

Mehmet Aksoy’ un sanat yaşamı boyunca üretimini sorgulamaya başladığı kültürel köklerden bu kökleri hayata bağlama serüvenine kadar karşılaştığı durumlar, hayat serüveni onu öncesinde kendine karşı bir kahraman pozisyonuna getirmiştir. Hayatındaki kadınların önemini annesinden ve öğretmeninden başlayarak anan Aksoy, “Heykel Oburu”² adlı kitapta bunun örneklerini açıkça anlatmıştır. Kendindeki bu kahramanlık serüvenini heykel üretimleri ile halka da mal etmiş, aynı zamanda heykelin görünür olması, insanların heykelle tanışık olması ve bu vesile ile heykelin kültürel bir özneye dönüşmesi sürecinde bulunduğu coğrafyada aktif bir rol oynamıştır.

Jung’un arketip kavramından yola çıkarak incelemeye çalışılan sanatçı yine Jung’un anne arketipinin psikolojik yönlerini tanımlandığı anlamda oğulun anne kompleksinde karşılığını bulmaktadır denebilir. Bu bağlamda anne kompleksinin erkek çocuktaki tipik etkilerini eşcinsellik, Don Juanizm ve iktidarsızlıkla tanımlayan Jung, bunun bilinçdışı bir unsurla anneye bağlandığını ifade eder. Eşcinselliğin yerine Eros’un³ farklılaşması kavramını ortaya koyan Jung bunu feminen bir unsurun

² Bknz: Heykel Oburu “Mehmet Aksoy Kitabı”

³ Eros: Bireyin (ve türün) hayatta kalmasını sağlayan nefes alma, açlık ve cinsellik gibi içgüdülerdir.

zarar vermediği, gelişmiş zevk ve estetik duygusu, dişi eş duyum, son derece olumlu anlamda muhafazakar yönüyle geçmişin değerlerini koruyan tarih bilinci, vahiy için son derece açık olan ruhsal açıklık şeklinde tezahürlerini sıralamıştır. Don Juanizm'in etkilerini ise olumlu anlamda; tüm budalalıklara ve saplantılı düşüncelere, haksızlıklara rağmen, ürkmeyen bir merakla insanlara yeni bir çehre kazandıracak devrimci bir ruh şeklinde açıklamıştır (Jung, 2015, s. 26).

Anne arketipinin olumlu ve olumsuz anlamda etkilerini sıralayan Jung'un psikoloji alanında yaptığı bu çıkarımların sanatçı ile eşleştirilmesinin nedeni, sanatçının Türkiye coğrafyasında heykel üretim biçimlerini ortaya koyarken izlediği yol, kararlı ve üretken eylem biçimleri ile heykel sanatını görünür kılmaya çalışan anlayışından ötürüdür. İlk önce 'kendinde devrimci' bu yönü Aksoy'u kendi köklerine bağlayarak sanatını üretme ve ortaya koyma konusunda kendisine büyük bir fedakarlık kapısı açmıştır.

Sonuç olarak Heykeltıraş Mehmet Aksoy'un çalışmaları, öncelikle psikoloji alanından başlayarak teoloji, etnografya, edebiyat ve güzel sanatlar gibi birçok disiplinde karşılıklarını bulabileceğimiz psikiyatr Carl Gustav Jung'un arketip kavramında yola çıkılarak, anne arketipi bağlamında incelenmeye çalışılmıştır. Yaşadığımız coğrafyada anne figürünün ne kadar önemli olduğu, bir insanın yetişmesinde, kültürel değerlerinin oluşmasındaki etkileri, cinsiyet farkı gözetmeksizin örneklendirilmeye çalışılmıştır. Bu örneklendirmenin görsel sanatlar alanında heykel disiplini ile yapılmaya çalışılması, heykel sanatına dair ilişki kurulmakta güçlük çeken bakış açılarını çeşitlendirmek, genişletmek adınadır. Bu noktada sanat üretiminin kaynağının felsefe, edebiyat, sosyoloji, psikoloji gibi daha bir çok alandan beslenerek gerçekleştirildiğini hatırlatarak, özellikle yaşadığımız ülkede, heykel sanatına dair merak edilen, anlaşılmak istenen eserlerin, kişinin kendi disiplininin yola çıkarak, hiçbir disiplinde eğitim almamış olan kişi için ise, insan varlığının içinde yaşadığı psikolojiden (kendi duyumsamasından) yola çıkarak mutlaka bir anlam ilişkisi kurulabileceğinin hatırlatması yapılmak istenmiştir.

Carl Jung'un da öne sürdüğü gibi çocuğun başlangıçta anne ile kurduğu bilinçdışı ilişki hem fiziksel hem de ruhsal bir önkoşuldur. Bu ortaklık zaman içerisinde kendini arketipler aracılığıyla başka şekillerde var eder. Sanatçının üretim serüveninde bu arketiplerin izleri aranmış ve anne arketipinin karşılıkları eserlerinde çeşitli motifler aracılığıyla örneklendirilmiştir. Çalışmaları anlamak isteyen herhangi bir kişi, hiçbir bilgisi olmadan dahi, anne ile bebeğin başlangıçta kurduğu ruhsal önkoşulu hatırlayarak, aynı ortaklığı heykel çalışmaları üzerinden kurabilir. Bunun nedeni Aksoy'un tarihsel, kültürel ve kendi coğrafyasından yola çıkılarak oluşturduğu izlerin heykel çalışmalarına yansımaları ile ilgilidir.

Bu çalışmada verilen örneklerden, açıklanan bilgilerden yola çıkarak kendi özündeki serüveni ortaya koyan sanatçı Mehmet Aksoy'un, kendindeki ulaşmayı hedeflediği noktaya arketipler aracılığıyla farkında olmayarak ama kendindeki izleri takip ederek vardığı çıkarılabilir. Bunun en açık örneği ise Türkiye'de heykel sanatını kamusal alanlarda tanıtmaya, görünür kılmaya çabalayan yönü olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Aksoy, M. (2012). *50.Yıl Mehmet Aksoy Zamanın ve Mekanın Suretleri*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınları.
- Dökmen, Ü. (1988). Pinokyo'nun Arketipler ve Anababa-Çocuk İlişkileri Açısından İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 385.
- Jung, C. G. (2006). *Analitik Psikoloji*. İstanbul: Payel yayınları.
- Jung, C. G. (2015). *Dört Arketip*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Uzun, D. (2019). Türk Heykelinde Mitolojik Yaklaşımlar. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 144,156. Fotoğraflar/ www.mehmetaksoy.com